

PRO PUBLICO BONO MAGYAR KÖZIGAZGATÁS

2015 1

A NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
KÖZIGAZGATÁS-TUDOMÁNYI SZAKMAI FOLYÓIRATA

ORSZÁGGYŰLÉSI VÁLASZTÁSI RENDSZER ÉS VÁLASZTÓJOG A HORTHY-KORI MAGYARORSZÁGON

„...én vallom, hogy kár volt meg nem csinálni ezt a titkos választójogot a 1926-os választások alatt és kár volt meg nem csinálni a mostani választások alatt [1931].

Kár volt meg nem csinálni nemcsak azért, hogy ezt a problémát megoldjuk, a magyar politikának ezt a rákfenéjét eltávolítsuk, hanem azért is, mert ha idáig együtt haladtunk is, én egy pillanattig sem féltettem ennek a pártnak, ennek a gondolatnak, ennek az összefogásnak győzelmét ettől a választási rendszertől. [...]” (Kállay Miklós egységes párti képviselő beszéde, 1932. május 9.)¹

1. BEVEZETÉS – JOGFORRÁSOK

1920 és 1939 között összesen hat választást tartottak Magyarországon, ezek közül a legelsőnek különleges funkciója volt a trianoni Magyarország alkotmányos kereteit kialakító *nemzetgyűlés* létrehozása. Az ideiglenesség légkörében még nemzetgyűlést választottak 1922-ben is, így szűkebb értelemben vett *országgyűlési* választásokon csak négy alkalommal, 1926-ban, 1931-ben, 1935-ben és 1939-ben lehetett szavazni.² Mindezt azért tartjuk fontosnak előrebocsátani, mert a tanulmány leegyszerűsített címe ellenére természetesen foglalkozni kívánunk a két nemzetgyűlési választásra vonatkozó jogszabályokkal is.

A tanulmány anyagának gerincét négy olyan *jogszabály* adja, amely a korszak választási rendszerét, illetve a választójogosultságot alapjaiban meghatározta. A Friedrich István mi-

1 *Az országgyűlés képviselőházának 81. ülése 1932. május 9-én, hétfőn.* Képviselőházi napló, 1931. VII. kötet (1932. május 6. – 1932. május 13.) 110–111. Kállay Miklós később (1932 és 1935 között) Gömbös Gyula kormányának földművelésügyi minisztere, 1942 és 1944 között pedig Magyarország miniszterelnöke lett.

2 A választások eredményét lásd BOROS Zsuzsanna – SZABÓ Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. Budapest, ELTE Eötvös, 2008, 251–284.

niszterelnök nevéhez fűződő 1919. évi választójogi rendelet³ az antant kívánságaihoz igazodva igen jelentős *jogkiterjesztést* valósított meg. Bethlen István miniszterelnök a választójog reformjában gondolkodott, a nemzetgyűlés kétéves ciklusa 1922-ben azonban úgy szűnt meg, hogy a képviselők nem szavaztak az akkori *belügyminiszter*, Klebelsberg Kunó⁴ által beterjesztett törvényjavaslatról.⁵ Így azt követően, hogy a nemzetgyűlés feloszlata után a kormányzó által összehívott *alkotmányjogi értekezlet* felhatalmazta erre,⁶ Bethlen István a reformot rendeleti úton léptette életbe.⁷ A rendeletből 1925-ben törvény lett.⁸ A két világháború közötti időszak utolsó nagy választási jogszabályának előkészítése már megkezdődött Gömbös Gyula kormányának idején,⁹ azonban csak 1938-ban, Darányi Kálmán miniszterelnöksége alatt fogadták el mint törvényt.¹⁰ Megjegyezzük, hogy habár az 1919. évi rendelet még együtt szabályozta a nemzetgyűlési és a *törvényhatósági választójogot*, a korszak törvényhatósági választójogával a jelen tanulmányban még e rendelet kapcsán sem foglalkozunk.

Ha a két háború közötti országgyűlési választójogot kizárólag a jogszabályok szempontjából vizsgáljuk, akkor nézetünk szerint három fontos szabályozási területet találunk. Az egyik maga a *választási rendszer és a választójogosultság*, az „anyagi jog”, ami a tanulmányunknak is a tárgya; a másik – beleértve a jelölést és választási bíráskodást is – az „eljárási jog”, azaz a választás intézményrendszere és lefolyása; a harmadik pedig a gyakorlatban a legkevésbé érvényesülő garanciális elemek – különös tekintettel a büntető rendelkezésekre – a választás tisztaságára. Ezek közül az első terület a legkutatottabb, már eddig is számos értékes elemzés látott napvilágot a választójogosultság kérdésére vonatkozóan.¹¹ Az eddig megjelent munkákkal szem-

3 A magyar kormány 1919. évi 5.985. M. E. számú rendelete a nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogról. A tanulmányban rendszerint erre hivatkozunk mint 1919. évi miniszterelnöki rendeletre. A Friedrich-kormány már 1919. augusztus 29-én tartott minisztertanácsán elfogadta a választójogi rendeletet, amely mint a 4245/1919. B. M. számú rendelet a nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogról akkor meg is jelent. A titkos szavazást legelőször ez a rendelet vezette be, ezt ismételte meg később az 5.985. számú rendelet. *Jegyzőkönyve az 1919. évi augusztus hó 29.-én Budapesten tartott Minisztertanácsban tárgyalt közigazgatási ügyeknek*, 1.K. pont. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K27, 3R–8R/38.

4 Klebelsberg Kunó belügyministerségéről és az általa beterjesztett törvénytervezetről lásd UJVÁRY Gábor: „Egy európai formátumú államférfi” *Klebelsberg Kunó (1875–1932)*. Pécs–Budapest, Kronosz–Magyar Történelmi Társulat, 2014, 78–94.

5 A törvénytervezet szándékosan későn lett beterjesztve, mivel a Bethlen István miniszterelnök elképzelésének megfelelő új választási törvény elfogadására a nemzetgyűlés összetétele semmiféle biztosítékot sem jelentett. Gaál Gaszton még a parlament óráit is megállította, hogy legyen idő a megegyezésre. Lásd erről: SÍPOS Péter: *Választójogi puccs 1922-ben. A polgári demokrácia szűkítése 80 évvel ezelőtt. História*, 2002/7., 6–10.

6 BÖLÖNY József: *Alkotmányjogi értekezlet és oktrojált választójog*. Budapest, Gergely R. könyvkereskedése, 1935.

7 A m. kir. minisztérium 1922. évi 2.200. M. E. számú rendelete, az 1922. évben összeülő nemzetgyűlés tagjainak választásáról.

8 1925. évi XXVI. törvénycikk az országgyűlési képviselők választásáról.

9 1934-ben igen sok választójogi reformtervezet készítették, amelyek közül a kormány általános és titkos, de *közvetett* választási rendszert vezetett volna be. Törvényjavaslat azonban nem lett belőle, és nem került nyilvánosságra sem, alapkonceptiója viszont kiszivárgott, így vált ismertté szélesebb körökben.

10 1938. évi XIX. törvénycikk az országgyűlési képviselők választásáról.

11 Lásd a 2. sz. jegyzetet, továbbá: HUBAI László: *Választók és választói jog Magyarországon, 1920–1947. Társadalmi Szemle*, 1998/7. PÖLÖSKEI Ferenc: *A választójog és a választási rendszerek 1848-tól 1938-ig. Jogtörténeti Szemle*, 2009/2. PÜSKI Levente: *A Horthy-rendszer*. Budapest, Pannonica, 2006. ROMSICS Ignác: *Nyíltan vagy titkosan? A Horthy-rendszer választójoga. Rubicon*, 1990/2.

ben azonban szeretnénk meghonosítani a szakirodalomban egy sokkal *didaktikusabb* szemléletet, amely a két háború közötti választójognak ezt a területét nem pusztán férfi és női jogok kusza szövevényeként mutatja be. Tanulmányunkban a választójogosultságot *kötelező és kiegészítő* elemeire bonjuk le (például állampolgárság, életkor, műveltségi cenzus, frontszolgálat), és ezeket az elemeket külön-külön vezetjük végig történeti fejlődésükben. Tekintettel arra, hogy 1938-tól már nem feltétlenül volt ugyanazon személynek lajstromos és egyéni kerületben is választójoga, az aktív választójog (a választójogosultság) és a választási rendszer egymással *igen szoros kapcsolatban* vannak. Ha pedig a választási rendszert be kell mutatnunk, akkor területi egységeinek, a *választókerületek* kialakításának elveiről is kell szólnunk. Az összeférhetetlenségi szabályok a passzív választójoggal (országgyűlési képviselővé való megválaszthatósággal) ugyanígy függnek össze, így ezt a kérdést is érintjük munkánk utolsó előtti részében. Következtéseinkben pedig mindenekelőtt arról gondolkodunk, hogy választójogának fényében mennyiben tekinthetjük *autoriter* jellegűnek a Horthy-korszakot.

2. A VÁLASZTÁSI RENDSZER

2.1. A választási rendszer változásai

A Magyar Népköztársaság választójogi törvénye¹² kizárólag *lajtsomos* választási rendszert vezetett be, a korban igen modernnek számító Victor D'Hondt belga egyetemi tanár által kidolgozott arányos képviselői rendszert és mandátumkiosztási eljárást alapul véve.¹³ Az al-

12 1919. évi XXV. néptörvény az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokról. Lásd még: A magyar belügyminiszter 1919. évi 39.000. számú rendelete, az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokról szóló 1919 : XXV. néptörvény végrehajtása tárgyában.

13 „(1) Miután az egyes lajstromokra eső érvényes szavazatok száma megállapítást nyert, következik annak a megállapítása, hogy az egyes lajstromokra hány mandátum esik. (2) A mandátumokat az egyes lajstromok (pártok) között a reájuk esett szavazatok arányában kell felosztani. Ennek kiszámítása az alábbi módon történik. (3) Az egyes lajstromokra (pártokra) leadott szavazatok összeget el kell osztani eggyel, kettővel, hárommal és így tovább. Az így kapott hányadosokat nagyságuk sorrendjében sorszámmal kell ellátni mindaddig, amíg annyi hányados soroztatott, ahány mandátum betöltésre vár. Minden egyes ekként sorszámmal ellátott hányados annak a lajstromnak a javára, amelyhez tartozik, egy mandátumot jelent. (4) A sorrendben az utolsó helyen szereplő hányados alkotja az arányossági számot. Minden lajstromot annyi mandátum illet meg, ahányszor szavazatainak összegében az arányossági szám befoglaltatik. (5) Ha egy lajstromra több mandátum esik, mint ahány jelölt és pótelölt a lajstromban szerepel, a fennmaradt mandátumok a többi lajstromokat illetik. Az elosztás ezek között a harmadik bekezdésben megjelölt művelet folytatása útján történik.” 1919. évi XXV. néptörvény, 23. §.

Osztó	A. [párt]	B. [párt]	C. [párt]	D. [párt]	E. [párt]
	52 000	36 000	29 000	15 000	7 000
1	52 000 (1)	36 000 (2)	29 000 (3)	15 000 (7)	7 000
2	26 000 (4)	18 000 (5)	14 500 (8)	7 500	
3	17 333 (6)	12 000 (10)	9 666		
4	13 000 (9)				
5	10 400				

A táblázat: 39.000/1919. B. M. sz. rendelet, 4. fejezet 4. pont

kormányozó nemzetgyűlést azonban nem választották meg, mert a Vix-jegyzék¹⁴ átadását követően, 1919. március 21-ével a Tanácsköztársaság időszaka kezdődött el. A kommunizmus elmúltával és Budapest román megszállásának bekövetkeztével Friedrich István miniszterelnök 1919 novemberében több rendeletben¹⁵ adta ki a választásokra vonatkozó új szabályokat. A választójogi rendelet a nemzetgyűlési tagok *közvetlen és titkos* szavazással való megválasztását rendelte el, úgy, hogy *egyetlen* képviselőt választhatott minden választókerület.¹⁶ Az egyszerűbb, egyéni rendszer bevezetésének nem pusztán a forradalmi időszakból való elvi szembefordulás volt az oka, hanem az is, hogy az országnak még nem volt békeszerződésben rögzített végleges határa, ezzel pedig természetesen együtt járt a határmegvonással később érintett választókerületek területének bizonytalansága. A Horthy-korszak választójogát az egyéni és a lajstromos rendszer *párhuzamossága* határozza meg, jogtörténeti szempontból pedig a lajstromos rendszer újbóli, fokozatos térhódítása különösen érdekes.

Az 1922-es Bethlen-féle választójogi rendelet¹⁷ a lajstromos rendszert¹⁸ Budapesten és az úgynevezett „budapestkörnyéki” választókerületben – amelyről a választókerületek reformja kapcsán még szólunk a későbbiekben – ismét bevezette, másutt azonban, beleértve a törvényhatósági jogú városokat is, megmaradt az egyéni kerületek rendszere. A gyakorlatban viszont nem kettő, hanem három rendszer élt egymás mellett, mivel az új rendelkezés a *titkos* szavazást csak a lajstromos kerületekben és a törvényhatósági jogú városokban hagyta

14 1919. március 20. A Debrecen–Gyoma–Orosháza–Hódmezővásárhely-vonaltól öt kilométerre nyugatra kellett visszavonni a magyar csapatokat.

15 Ezek a rendeletek a következők: *A magyar kormány 1919. évi 5.984. M. E. számú rendelete, a nemzetgyűlési választások napjának, a választókerületeknek és a nemzetgyűlés időtartamának megállapításáról.* 1919. évi 5.985. M. E. számú rendelet, lásd a 3. sz. jegyzetet. *A magyar kormány 1919. évi 5.986. M. E. számú rendelete, az összeférhetlenségnek a nemzetgyűlési tagokra vonatkozó szabályozásáról.* *A magyar kormány 1919. évi 5.987. M. E. számú rendelete, a nemzetgyűlési választók névjegyzékének elkészítéséről és szavazóigazolványok kiállításáról.* *A magyar kormány 1919. évi 5.988. M. E. számú rendelete, a nemzetgyűlés tagjainak választásáról.*

16 1919. évi 5.985. M. E. számú rendelet, 6. § A Friedrich-féle választójogi rendelet az előzetes számítások szerint 1,814.000 férfinak, a 24 éven felüli férfilakosság 96,0%-ának, és 1,736.000 nőnek, a 24 éven felüli nők 81,1%-ának, összesen 3,550.000 magyar állampolgárnak, a 24 éven felüli lakosság 87%-ának adta meg a szavazati jogot. A jogki terjesztésnek ilyen mértékről csak akkor alkothatunk helyes fogalmat, ha figyelembe vesszük, hogy Magyarország mai [1932] területén az 1874 : XXXIII. t.-c. alapján készült 1914-es névjegyzék csak 581.600 férfi választót talált, ami a 24 éven felüli férfi lakosságnak 31,6%-a, a 24 éven felüli összlakosságnak pedig 15,5%-a. Még a Vázsonyi Vilmos-féle választójogi törvény is csak 1.498.400 férfinak, tehát a 24 éven felüli férfilakosság 77,3%-ának biztosította a választójogot, úgyhogy az ország 24 éven felüli lakosságának mindössze 36,7%-a kapott szavazati jogot.” BERECZ Sándor: *A tökéletes választójog.* Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1932., 32.

17 1922. évi 2.200. M. E. számú rendelet, 11. § 1922-től 245 mandátum sorsáról lehetett dönteni.

18 Az arányos választás szabályairól szóló *külön rendelet* minisztertanácsi bemutatásakor Klebelsberg Kunó belügyminiszter hangsúlyozta, hogy az nem a D'Hondt-féle rendszert, hanem – svájci minta alapján – a Massau-féle legnagyobb maradékok vagy legnagyobb törtek módszerét alkalmazza. *Jegyzőkönyve az 1922 évi április hó 7-én Budapesten tartott Ministertanácsnak*, 3. pont. MNL OL K27, 4R–5R/76.

meg, egyéb választókerületekben nyilvánossá tette a szavazást.¹⁹ Fontos felhívunk a figyelmet a szavazás nyilvánossá tétele és elsősorban a falusi és tanyasi lakosságot érintő *analfabetizmus* jelenségének összefüggésére.²⁰

Az 1925. évi törvény²¹ megváltoztatta a rendszert, az *országos lajstrom* bevezetése volt az egyik legfontosabb újítása. Igaz, az országos lista pusztán kiegészítő szerepet játszott, azzal, hogy a törvény a választókerületek számának 10 százalékos apasztására hatalmazta fel a Belügyminisztériumot. Az így fennmaradó „többslet”-képviselői helyeket a pártok országos listáiról töltötték be. A törvény másik jelentős újítása, hogy Budapesten és a „budapestkörnyéki” választókerületen kívül minden olyan *törvényhatósági jogú városban* is bevezette a *lajstromos* (arányos képviseleti) *rendszert*, ahol egynél több képviselőt választottak. Tehát egy időben azzal, hogy a helyi lista mellett az országos lista is megjelent, a törvény a helyi listák alkalmazási körét is kiterjesztette. A rendszer hármassága a korábbi állapothoz képest némileg másképp, de továbbra is megmaradt, mivel mindenütt, *ahol csak egy képviselőt választottak, ott egyéni jelöltekre* szavaztak (általános többségi rendszer). A lajstromos szavazás mindenütt titkos volt, az egyéni jelöltekre való szavazás viszont nyilvános.²²

19 Az első világháború után már sehol sem alkalmaztak nyílt szavazást, a hazai és a külföldi kortársak egyaránt a választási rendszernek ezt az elemét tartották a legkorszerűlenebbnek. A nyilvánossá vált politikai állásfoglalásnak ugyanis következményei lehettek, például a vállalkozási engedélyek kiadását vagy meghosszabbítását, az adóhátralékok behajtását vagy közalkalmazottak esetében az állás megtartását tekintve. Püski i. m. 104. Bethlen konzervens ragaszkodott a nyílt szavazás intézményéhez. ROMSICS Ignác: *Bethlen István*. Budapest, Magyarországtudató Intézet, 1991, 146. Bethlen és szakértőinek érvei szerint a választójog közjog, és mint ilyet nyilvánosan kell gyakorolni. Arra hivatkoztak, hogy a nyomásyakorlást, a korrupciót a titkos választás esetén nehezebb tetten érni. BOROS i. m. 238.

20 Az 1920-as népszámlálás a trianoni Magyarországon 1 090 715 hat éven felüli analfabétát írt össze, amely az ország lakosságának 15,2 százalékát jelentette. Ha ebből leszámítjuk az iskolába járó, de írni-olvasni még nem tudókat, illetve az értelmi fogyatékosokat, ez a szám kb. 900 ezerre apad. Még ez is háromszorosa volt az ausztriaiaknak, és ötszöröse a csehországinak! PORNÓI Imre: *A népoktatás általános helyzete az 1920-as évek első felében Magyarországon*; www.nyf.hu/fakultas/szocped/publikaciok.html (letöltve: 2014. november 26.). *Klebsberg Kunó* az analfabetizmus és a nyílt szavazás összefüggéséről így nyilatkozott: „Szeretném látni, hogyan lehet szavazólapokkal dolgozni egymillió körül járó analfabéta választónál? Bárki olyan cédulát nyomhat ezeknek az analfabétáknak a kezébe, amelyről nem is tudják, hogy mi áll rajta. A Bethlen-kabinet népiskolái a maguk kultúr-demokráciájával a politikai demokráciának pionírjai.” UJVÁRY i. m. 84.

21 1925. évi XXVI. törvénycikk, 12. §–14. §

22 Az egykorú kritika a törvényt így méltatja: „A mai választójogi törvény értelmében 199 választókerületben az általános többségi rendszer szerint választanak egy-egy képviselőt: 199 választókerületben összesen 199 képviselőt, Budapest székesfőváros három választókerületében, a Budapest-környéki választókerületben, továbbá abban a hét törvényhatósági jogú városban, amelyben egynél több képviselőt kell választani, az arányos képviseleti rendszer szerint lajstromos szavazással választják a képviselőket, 11 lajstromos választókerületben összesen 46 képviselőt. Az összes képviselők 81,2%-át választják nyílt szavazással és csak 18,8%-át titkosan. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a titkos szavazás útján, mindenféle befolyásolástól mentesen érvényesülő nemzeti akaratot 81,2%-os korrektívummal ellensúlyozzák.” BERECZ i. m. 25.

Az 1938. évi törvény²³ megszüntette az országos lajstromot, mivel annak kisegítő szerepét az országgyűlési képviselők számának törvényhatóságokéni rögzítése (összesen 260 fő)²⁴ feleslegessé tette. A törvény kettős rendszert vezetett be: fő szabályként *minden törvényhatóság* (vármegye) *egy-egy lajstromos választókerület* lett, ugyanakkor *egyéni választókerületeket minden vármegyében* alakítani kellett, a törvényhatósági jogú városok közül viszont csak azokban, amelyek egy képviselőt küldtek az országgyűlésbe.²⁵ Tehát alapelv maradt, hogy több képviselőt listán, egy képviselőt egyéni jelöltként válasszanak. Az 1938-as törvénynek azonban nemcsak a lajstromos rendszer vármegyei szintre való kiterjesztésében áll a jelentősége, hanem abban is, hogy a szavazást mindenütt *titkossá*²⁶ és *kötelezővé* tette. Mivel a titkos szavazás egyben kötelező is volt már az 1922-es miniszterelnöki rendelet szerint is²⁷ (az 1925-ös törvény szerint nyilvános szavazásnál a választónak csak meg kellett jelennie, de nem volt köteles szavazni), elmondható a korszak politikai és jogi gondolkodásáról, hogy a választójogra elsősorban nem állampolgári jogként, hanem állampolgári *kötelességként* tekint.²⁸ Megemlítjük még, hogy a korszakban minden választónak csak egy szavazatra volt joga, és a választójogát mindenki csak személyesen gyakorolhatta.

23 1938. évi XIX. törvénycikk, 1. §–4. §.

24 A törvény 1. § (1) bekezdéséhez tartozó *indokolása* szerint az országgyűlési képviselők számát a korábbi 245-ről azért kellett 260 főre felemelni, hogy azonos létszámban legyenek a felsőház és a képviselőház tagjai, különös tekintettel arra, hogy ekkor a két ház együttes ülésének hatásköre már törvényalkotási kérdésekre is kiterjedt. Az *indokolás* továbbá megemlíti, hogy a képviselők létszámának leszállítására hangoztatott és takarékosággal indokolt követelések csak hangulatkeltésre alkalmasak, és a komoly bírálatot nem állják ki, ugyanis a képviselők valamivel magasabb vagy alacsonyabb száma az államháztartás mérlegének szempontjából lényegében nem jelent semmit. Az *indokolás* végül hangsúlyozza, hogy Magyarországhoz képest sok külföldi államban sokkal több a képviselők száma a népesség arányához viszonyítva.

25 Baja, Sopron és Székesfehérvár. A 2. § *indokolása* semmitmondó a tekintetben, hogy a törvényalkotó az egyéni kerületi beosztás kiterjesztését a törvényhatósági jogú városokra azért nem tartotta helyesnek, „mert ott már 1925 óta az arányos képviseleti választási rendszer van életbeléptetve”. Az új megoldás részben plurális szavazási rendszert jelentett, ahol a vidéki választópolgárok kétszer szavazhattak a nagyvárosiakkal szemben. Püski i. m. 109.

26 Az 1930-as évek végén a konzervatívok különösen alkalmatlannak tartották a titkosság bevezetését, mivel úgy vélték, hogy ez elősegíti a nemzetiszocialista pártok előretörését. Teleki Pál azt hangsúlyozta az 1939-es választások alatt, hogy a titkos szavazás a magyar ember egyenes jellemével ellentétben van. Boros i. m. 238.

27 1922. évi 2.200. M. E. számú rendelet, 12. § Érdekes, hogy a szavazás kötelező jellegéről az 1919-es miniszterelnöki rendelet helyett maga az 1920. évi I. törvénycikk rendelkezett: „Alkotmányunk alapelveinek megfelelően az 1919. évi augusztus hó 7. napja óta alakult ideiglenes kormányok a nemzethez fordultak, hogy a nőkre is kiterjedő általános, titkos, egyenlő, közvetlen és kötelező választójog alapján válassza meg az akaratának képviseletére hivatott nemzetgyűlést.” 1920. évi I. törvénycikk az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről, preambulum 3. bekezdés.

28 Az 1925. évi törvény 14. §-ának *indokolása* szerint a választójogosultság olyan fontos közjog, amelyet annak, akit megillet, kötelessége is gyakorolni. A törvény eredetileg a nyílt szavazást is kötelezővé tette volna, azonban a nemzetgyűlés a kötelező jelleget végül a titkos szavazásra korlátozta, Puky Endre előadó indítványát elfogadva. A nemzetgyűlés 432. ülése 1925. évi június hó 23-án, kedden. Nemzetgyűlési napló, 1922. XXXIV. kötet (1925. június 22. – 1925. július 10.) 67. Az 1938. évi törvény 9. §-ának *indokolása* arra hivatkozik, hogy a kötelező szavazás intézményének már egész irodalma van, és régóta elterjedt más államokban is. Amióta Magyarországon az 1918. évi XVII. törvénycikk 153. §-a elrendelte titkos szavazás esetében, azóta minden újabb választójogi jogszabály felvette a rendelkezései közé.

2.2. A választókerületek átszervezése

A trianoni Magyarország választókerületi beosztását hosszabb ideig még az 1914-es szabályozás²⁹ határozta meg, a területi revízió lehetőségében bízva csak a legszükségesebb, határszéli korrekciók elvégzésére törekedtek. Az 1919-es miniszterelnöki rendelet³⁰ biztosította a lehetőségét annak, hogy az olyan választókerületekben, amelyeknek csak később szűnik meg az idegen megszállása, ott későbbi időpontban tarthassák meg a választásokat, illetve elrendelte azt, hogy ha a választókerületnek csak egy része áll vagy marad megszállás alatt, akkor a maradék rész – szükség szerint más székhellyel – a választókerületet önmagában alkotja.³¹ Az 1922-es miniszterelnöki rendelet³² szerint is még az 1914. évi állapotot kellett irányadónak tekintetni, de olyan új alapelvek mellett, hogy Budapesten nagyobb választókerületeket kell kialakítani,³³ hogy az aránytalanul nagy vármegyei kerületeket ketté kell osztani,³⁴ illetve hogy a csonka választókerületeket lehetőleg fenn kell tartani, és a szomszédos választókerületekből kétezer főre kell kiegészíteni. A rendelet létrehozta a „budapestkörnyéki” választókerületet is, amely a korszakban – a fővárosiakhoz hasonlóan – tipikus lajstromosan szavazó kerület maradt végig.³⁵ Egy másik, szintén 1922-es miniszterelnöki rendelet³⁶ a választókerületi beosztást csak ott változtatta meg, ahol az ország területének megcsonkítása ezt elkerülhetetlenül szükségessé tette.³⁷ A választókerületek kérdését nem rendezte az 1925. évi

29 1914. évi XV. törvénycikk az országgyűlési képviselőválasztó-kerületek számának és székhelyének megállapításáról. 55.000/1914. B. M. sz. rendelet az országgyűlési képviselőválasztó-kerületek részletes beosztásának közzétételéről.

30 1919. évi 5.984. M. E. sz. rendelet, 1. § és 2. §.

31 Az ország nagy részén 1920. január 25–26-án tartották meg a választásokat, a Tiszántúlon viszont csak a román csapatok kivonulása után, 1920. június–júliusban, a baranyai területen pedig csak 1921. október–novemberben, azt követően, hogy a délszláv csapatok távoztak. A betöltendő mandátumok számát (219) a megmaradt államterület méreteihez igazították. PÜSKI i. m. 98.

32 1922. évi 2.200. M. E. számú rendelet, 10. §.

33 Korábban huszonkét egyéni választókerület volt Budapesten, ezekből alakítottak ki három lajstromos kerületet (Buda, Észak-Pest, Dél-Pest). BOROS–SZABÓ i. m. 240.

34 Az aránytalanul nagy választókerületeket a dualizmus időszakából örökölte a Horthy-korszak, erre egyik beszédében Gömbös Gyula is rámutat: „Ez a kerületi beosztás abból az időből származik, amikor a nemzeti ellenállást meg kellett törni. Hatalmas, nagy választókerületek vannak azért, mert ezek a kerületek a régi időben valószínűleg függetlenségi képviselőt küldtek volna be. Én így magyarázom, és úgy látom, ellenzéki képviselőtársaim is igazat adnak nekem. Ezt most már igazán őszintén meg lehet mondani, hiszen alig ül itt valaki a régi képviselő urak közül, akik ezt a régi kerületi beosztást létesítették. Én ezt igazságtalannak tartom.” *A nemzetgyűlés 415. ülése 1925. évi május hó 25-én, hétfőn.* Nemzetgyűlési napló, 1922. XXXII. kötet (1925. május 14. – 1925. június 3.), 153.

35 A „budapestkörnyéki” választókerület a korábbi újpesti, rákospalotai, cinkotai és kispesti választókerületekből, továbbá Csepel, Albertfalva, Budafok és Pestszentlőrinc községekből jött létre. 2.200/1922. M. E. sz. rendelet, 10. § 2. A hivatkozott jogszabályhely ezt az elnevezést még nem használja, az csak az 1925. évi XXVI. törvénycikk 13. § (1) bekezdésében tűnik fel az általunk is használt helyesírással.

36 3.100/1922. M. E. sz. rendelet. „Az idézett kormányrendelet tudvalevőleg az 1914:XV tc. alapján megállapított kerületi beosztáson nyugszik...” 1925. évi XXVI. törvény 12. § indokolása.

37 1922-ben 18 743 választójogosultat tartottak nyilván a legnagyobb kerületben, és csak 911-et a legkisebben. HUBAI László: Választók és választói jog Magyarországon, 1920–1947. Társadalmi Szemle, 1998/7., 113. Kifejezetten magas volt az egy körzetre jutó szavazók aránya az inkább baloldali, ellenzéki beállítottságú Budapesten. PÜSKI i. m. 106.

törvény³⁸ sem, hanem erre vonatkozóan *külön* törvény megalkotását rendelte el,³⁹ de addig is felhatalmazta a minisztériumot, hogy a választókerületek számát *10 százalékkal csökkenthesse*. Végül az 1938. évi törvény⁴⁰ összetett megoldást alkalmazott, kimondta, hogy minden törvényhatóság önállóan egy-egy lajstromos választókerületet alkot,⁴¹ az egyéni választókerületek kapcsán azonban csak az ott megválasztható képviselők összlétszámát rögzítette,⁴² azok *területi* elosztását már a *belügyminiszternek* kellett megállapítania külön rendeletben.⁴³ E rendeleti szabályozás terjedelmét a törvény maga korlátozta, egyrészt mert az országgyűlési képviselők számát *törvényhatóságoként* előre meghatározta,⁴⁴ másrészt mert előírta, hogy a belügyminiszternek kivétel nélkül *minden vármegyében* létre kell hoznia egyéni választókerületeket. Összességében véve azonban erről a szabályozásról is el lehet mondani, hogy bár a választókerületi beosztás ekkorra már kiküszöbölte a korábbi rendszer kirívó aránytalanságait, a lakossági arányoktól továbbra is eltért, és a hagyományosan kormánypárti beállítottságú területeket igyekezett többletmandátumokhoz juttatni.⁴⁵

Szólnunk kell még a *szavazókörök* kialakításának elveiről is, hiszen ezek voltak a választás *területi* intézményrendszerének a legkisebb egységei. Az „*egy község, egy szavazókör*” elve fő szabályként érvényesült az egész korszakban,⁴⁶ ettől azonban el lehetett térni, amennyiben a

38 1925. évi XXVI. törvénycikk, 12. § (2).

39 Berecz Sándor a választókerületi reform halogatását a rendszer egykorú kritikusként fogalmazta meg, jelezve, hogy mind az 1926. évi és mind az 1931. évi választásokon is még a 3100/1922. M. E. rendelet volt érvényben. (Mivel a szerző könyve 1932-ben jelent meg, az értelemszerűen nem tartalmaz adatokat az 1935-ös választási évről.) Figyelmeztetett a *burkolt pluralitásra*, többek között a következő példával: „Győrben 9209 választóra esik egy képviselő, a budapestkörnyéki választókerületben pedig 31.378 választóra, tehát több mint háromszoros a pluralitás Győr javára...” BEREZ I. M. 54–55.

40 1938. évi XIX. törvénycikk, 1. §–5. §.

41 A törvény Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területét kivételesen négy lajstromos választókerületre osztotta, illetve a három lajstromos választókerületet Budapesten is meghagyta, tekintettel ezek nagy területére és választóik nagy számára. Ugyanakkor épp az ellenkező volt az oka annak, hogy Baja, Székesfehérvár és Sopron törvényhatósági jogú városok környező vármegyéjükkel együtt egy-egy lajstromos választókerületet alkottak. 1938. évi XIX. törvénycikk, 3. § és annak *indokolása*.

42 A törvény szerint 135 képviselőt egyéni, 125 képviselőt lajstromos kerületben kellett megválasztani. Az egyéni és a lajstromos kerületek fenti arányát a törvény 1. § (2) bekezdésének *indokolása* azzal magyarázza meg, hogy a törvényalkotó két szempont összeegyeztetésére törekedett: egyrészt, hogy ne legyenek túlságosan nagy egyéni kerületek, másrészt, hogy legalább két-két képviselőt kell juttatni a lajstromos kerületek mindegyikének. Egyébként a lajstromos választásnak nem lenne értelme.

43 E rendkívül bonyolult szabályozásnak az 5. § *indokolása* szerint az volt az egyik oka, hogy a kerületi beosztás pontos megállapítása „a dolog természeténél fogva” nem tartozhat törvényi szabályozás keretébe, az úgy, ahogy korábban is, belügyminiszteri rendelet tárgya. Másrészt a törvényalkotó elzárkózott attól, hogy Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye választókerületi beosztását megállapítsa, minthogy az ott működő és csak lajstromosan szavazó „budapestkörnyéki” kerület nagyságának megállapításától függött az ottani egyéni kerületek száma. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye egyéni választókerületeinek megállapítása nélkül viszont értelmetlen lett volna, hogy az egyéni kerületek számát más törvényhatóságokra kalkulálja. Harmadrészt a törvényalkotó el kívánta kerülni azt is, hogy Budapest választókerületi beosztását törvényben kelljen rögzíteni. Ez lett volna a feltétele annak, hogy a lajstromos kerületekben megválasztható képviselők számát *választókerületenként* meghatározza. Lásd a 1938. évi 521. sz. és az 1939. évi 264. sz. belügyminiszteri rendeleteket is.

44 A legtöbb országgyűlési képviselőt Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye (35 fő) és Budapest székesfőváros (27 fő) választhatta.

45 PÜSKI I. M. 110.

46 1919. évi 5.985. M. E. számú rendelet, 6. §.

választójogosultak száma valahol jelentősen meghaladta az ezer főt.⁴⁷ Az 1938. évi törvény az ezerfős plafont hatszázra csökkentette, de csak ott, ahol nemcsak lajstromos, hanem egyéni választókerületeket is kellett alakítani.⁴⁸

3. AZ AKTÍV VÁLASZTÓJOGOSULTSÁG ELEMELI

3.1. Magyar állampolgárság

Az aktív választójogosultságnak a magyar állampolgárság volt az első feltétele, ennek teljesüléséhez azonban nem volt elegendő önmagában az állampolgárság ténye. Az 1919. évi miniszterelnöki rendelet szerint csak annak volt választójogosultsága, aki a választás előtt legalább *hat évvel* megszerezte a magyar állampolgárságot,⁴⁹ a hat évet az 1922-es miniszterelnöki rendelet *tíz évre* emelte fel.⁵⁰ A tíz évről rendelkező állampolgársági szabályt az 1925-ös és 1938-as törvények is változatlanul hagyták,⁵¹ s így érvényesült a Horthy-korszak egésze folyamán.

3.2. Egy helyben lakás

Már az 1919. évi miniszterelnöki rendelet előírta, hogy a választásra jogosultnak legalább *fél év óta ugyanabban a községben* kell laknia.⁵² A helyben lakás időtartamát az 1922-es miniszterelnöki rendelet és az 1925-ös törvény *két évre*,⁵³ az 1938-as törvény pedig *hat évre* szigorította.⁵⁴ Igen érdekes azonban, hogy a helyben lakás megkövetelt időtartama alól számos és egybehangzó kivételt találunk a fenti jogszabályokban. Az 1919. évi miniszterelnöki rendelet az egy helyben lakás alól egyrészt azokat mentesítette, akik a rendkívüli viszonyok miatt kényszerültek lakóhelyüknek az elhagyására, másrészt a *közalkalmazottakat* „általában” véve. Az 1922-es rendelet az első kivételt törölte, és azt egy új rendelkezéssel helyettesítette, amely az egy helyben lakás megkövetelt ideje alatt a lakóhely *egyszeri* megváltoztatását *bármikinek* lehetővé tette. Ilyenkor a választójogosultsághoz szükséges egy helyben lakás időtartamát a lakóhely megváltoztatása előtti egy helyben lakás időtartama szerint állapították meg.

47 1922. évi 2.200. M. E. számú rendelet, 11. § és 1925. évi XXVI. törvénycikk, 13. § (4).

48 1938. évi XIX. törvénycikk, 6. §.

49 1919. évi 5.985. M. E. számú rendelet, 1. §.

50 1922. évi 2.200. M. E. számú rendelet, 1. §–2. § A tízéves állampolgárság megkövetelését illetően arra hivatkozik az 1925. évi XXVI. törvénycikk 1. § (1) bekezdésének meglehetősen keveset mondó *indokolása*, hogy olyan fontos közjog, mint az országgyűlési képviselők megválasztása, csak olyanoknak adható „megnyugvással”, akik huzamosabb idő óta szorosabb érzelmi és érdekkapcsolatban vannak a magyar állammal.

51 1925. évi XXVI. törvény, 1. § (1), 2. § (1), 3. § (1)–(4); 1938. évi XIX. törvény, 19. § (1), 20. § (1), 21. § (1), 22. § (1), 23. § (1)–(3).

52 1919. évi 5.985. M. E. számú rendelet, 1. §.

53 1922. évi 2.200. M. E. számú rendelet, 1. §–3. § és 1925. évi XXVI. törvény, 1. § (1), 2. § (1) és 4. § (1)–(4). E tekintetben az 1925. évi XXVI. törvénycikk 1. §-ához tartozó *indokolás* teljesen semmitmondó, pusztán annyit említ, hogy a választójog gyakorlásához a *megállapodottság* – amelynek tekintetében a törvény „olyan mérsékelt igényeket támaszt” (!) – joggal megkívánható.

54 1938. évi XIX. törvény, 19. § (1), 20. § (1), 21. § (1), 22. § (1), 24. § (1)–(4). A magyarázatot elkerüli az 1938. évi XIX. törvénycikk 19. és 20. §-ának indokolása is.

Másrészt az 1922-es rendelet a második kivétel alá esők körét jelentősen kibővítette: *bármily rövid ideig tartó* helyben lakás is elegendő volt tisztviselőknél, tanároknak és lelkészeknek, továbbá mindazoknak, akik középiskolát végeztek és állandó állással rendelkeztek, valamint az Országos Színészegyesület tagjainak, illetve a felsorolt kategóriákba tartozó férfiak feleségeinek.⁵⁵ Az 1922-es rendelet két kivételcsoportja érvényben maradt az egész korszakban, mivel az 1938. évi törvénynek is mindössze csak annyi volt az említésre méltó módosítása, hogy megszűnt a színészekre való hivatkozása, ugyanakkor a felsorolásában megjelentek a nyugállományú honvédek és csendőrök is.⁵⁶ Megjegyezzük, hogy mivel a cigányság ekkor még jellemzően vándorló életmódot folytatott, a helyben lakás követelménye (a műveltségi cenzussal együtt) lényegében egy egész etnikumot kiszorított a választójogból.⁵⁷ A rendelkezés viszont a földművelő népességet alig érintette, hiszen a helyhez kötött gazdálkodás miatt nyilvánvaló volt „röghöz kötöttsége”.⁵⁸

3.3. Életkor

Az 1919. évi miniszterelnöki rendelet a választójogosságot annak adta meg, aki a 24. életévét már betöltötte.⁵⁹ Ezt az általános szabályt az 1922-es miniszterelnöki rendelet megváltoztatta, ekkortól a 24. életév csak a *férfiak* választójogosságának lett az alsó korhatára,⁶⁰ a

55 Az 1925. évi XXVI. törvénycikk 4. § (2) bekezdéséhez tartozó *indokolásból* csupán annyi derül ki, hogy a törvényalkotó azokon kíván segíteni, akiknél a megtelepedettség szempontjából nem merül fel aggály, de az utóbbi években kénytelenek voltak megváltoztatni a lakóhelyüket. Lényegében azonos kategóriákat alkalmaz az 1918. évi XVII. törvénycikk is.

56 A 1938. évi XIX. törvénycikk 24. § (2) bekezdésének *indokolása* szerint a kivételezett személyek köréből az Országos Színészegyesület tagjai (továbbá a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok alkalmazottai és a nyugalmazott magántisztviselők) azért kerültek ki, mert többségüket az egy helyben lakás kötelező felmentés a középiskolát végzettek jogán is megilleti.

57 Kérdés marad, hogy valóban erre utal-e Klebelsberg Kunó belügyminiszter magyarázata: „Mi ennek a törvényjavaslatnak a megkoncipiálásánál arra az álláspontra helyezkedtünk, hogy igenis a férfínépességnek azok a csoportjai, amelyek még a legegyszerűbb ismeretekkel sem rendelkeznek és amelyek gyors egymásutánban ideoda vándorolnak, amelyek gyökeret az ország földjébe nem vertek, azok igenis, választójogot gyakorolni nem fognak” *A nemzetgyűlés 314. ülése 1922. évi február hó 15-én, szerdán*. Nemzetgyűlési napló, 1920. XVII. kötet (1922. február 9. – 1922. február 23.), 188. Ugyanebben a beszédében utal Klebelsberg arra, hogy míg Franciaországban és Olaszországban csak a népesség 45 százalékának van szavazati joga, addig Magyarországon az össznépesség 60 százaléka voksolhat. Klebelsberg e számításnál azonban a 24 év alatti magyarországi lakosságot figyelmen kívül hagyta!

58 Püski Levente is úgy látja, hogy az állandó lakhely előírása inkább a városi – főleg segédmunkás – szavazók visszaszorítását célozta. Püski i. m. 104.

59 1919. évi 5.985. M. E. számú rendelet, 1. §.

60 1922. évi 2.200. M. E. számú rendelet, 1. §–2. § A 24. életév betöltésének követelményét az 1925. évi XXVI. törvénycikk 1. § (1) bekezdésének *indokolása* azzal magyarázza, hogy az akkori magyar jogrendszer szerint a férfiak „teljeskorúakká” csak ennek az életévnek a betöltésével váltak, így ekkortól kerültek a szavazati jog gyakorlásához szükséges ítéloképesség birtokába.

nők csak a 30. életévük betöltésével szerezték meg a választójogosultságot.⁶¹ Az 1922-es rendelet a 24. életév betöltését azoktól a férfiktól még nem követelte meg, akik a háborúban tett szolgálatokra tekintettel vitézségi érmet vagy Károly-csapatkeresztet szereztek. Ezt a kivételt az 1925. évi választójogi törvény megszüntette. Megmaradt viszont a másik kivétel, amely az egyetemet vagy főiskolát végzett személyeket a választójoggal életkoruktól függetlenül ruházta fel.⁶² Az életkorra vonatkozó rendelkezések csak az 1938-as törvénnyel váltak igazán bonyolulttá, mert ekkortól már nemcsak a nemek szerint, hanem a *választókerületek típusa* szerint is különbözött a szabályozás. Igaz, ez csak a *férfiak* választójogosultságában hozott változást, mert ekkor lajstromos választókerületben 26 évre, egyéni választókerületben pedig 30 évre emelték fel a számukra kötelező korhatárt. Lajstromos kerületekben az egyetemet és főiskolát végzettek életkorukra tekintet nélkül szavazhattak továbbra is, egyéni kerületekben pedig elég volt a 26. életév betöltése is, feltéve, hogy az illető személy *középiskolai végzettséget* tudott bemutatni. Nőknek azonban a középiskolai végzettségen felül még azt is igazolniuk kellett, hogy állandó foglalkozásuk van, vagy férjüknek választójoga van egyéni kerületben. Lajstromos választókerületben e kordvedzvémeny a nőket külön feltételek nélkül, pusztán a középiskolai végzettség alapján illette meg.⁶³

3.4. Műveltségi cenzus

Az iskolai végzettségnek – műveltségnek – a korszak választójogában kettős szerepe volt: egyrészt – mint fent bemutatottuk – bizonyos követelmények teljesülését illetően könnyítést jelentett (lásd egy helyben lakás, életkor), másrészt magának a választójogosultság megszerzésének is egyik követelménye, eleme volt.⁶⁴ A bármely hazai nyelven írni-olvasni *tudást* a *nők* választójogosultságának feltételeként már az 1919. évi miniszterelnöki rendelet megkövetelte,⁶⁵ ennyiben tehát a férfiak és a nők jogegyenlősége már ekkor sem valósult meg. A korszakot meghatározó műveltségi cenzust az 1922-es miniszterelnöki rendelet vezette be⁶⁶

61 A nők általában magasabb életkori cenzusát a korabeli vélemények azzal magyarázták, hogy a vallásosság szempontja, illetve a helyi egyházak vezetőinek instrukciói erősen befolyásolták a nők többségének választói magatartását. A kormány így próbálta meg valamelyest csökkenteni a keresztény párti és legitimista ellenzék bázisát. ROMSICS (1991) i. m. 146. A nők választójogának történeti fejlődéséről lásd NAGYNÉ SZEGVÁRI Katalin: *A női választójog külföldön és hazánkban*. Budapest, HVG-ORAC, 2001.

62 1925. évi XXVI. törvény, 1. § (1)–(2), 2. § (1) és (4). Az 1925. évi XXVI. törvénycikk 1. és 2. §-ának *indokolása* és az 1938. évi XIX. törvénycikk 19. és 20. §-ának *indokolása* is megerősíti azt a *vélelmet*, miszerint az egyetemet és főiskolát végzett ifjak a tanulmányaik révén már „teljeskorúságuk” előtt birtokában vannak a választójog helyes gyakorlásához szükséges ítélőképességnek.

63 1938. évi XIX. törvény, 19. § (1) és (5), 20. § (1) és (6)–(7), 21. § (1) és (6), 22. § (1) és (3).

64 A 19. század Európájának liberális politikusai részéről általános érvnek lehet tekinteni, hogy csak megfelelő politikai kultúrát és műveltséget elsajátított emberek számára szabad választójogot biztosítani. Bethlen István többször is hangsúlyozta, hogy önmagában nem elég a vagyon, a „gazdasági kultúra”. Magyarországon a társadalmi piramis az igen nagyszámú agrárproletárság, szegényparasztság miatt igen széles volt alul, így a kortársak attól tartottak, hogy a középosztály nemzetfenntartó erejére épített rendszer felbomol. BOROS i. m. 238.

65 1919. évi 5.985. M. E. számú rendelet, 1. §.

66 1922. évi 2.200. M. E. számú rendelet, 1. §–2. §.

(amelynek a rendelkezéseit később az 1925. évi törvény is megismételte),⁶⁷ e szerint választójoga csak annak a *férfinak* volt, aki az *elemi iskola negyedik osztályát* elvégezte, illetve annak a nőnek, aki az elemi iskola *hatodik osztályát* befejezte.⁶⁸ Nő esetében azonban elég volt a negyedik osztály elvégzése is, ha legalább három törvényes gyermeke volt életben, akik közé beleszámítottak a háborúban hősi halált haltak is, vagy ha saját jövedelemből tudta magát eltartani. Az 1938. évi törvény a műveltségi cenzust a *férfiak* tekintetében is felemelte az elemi iskola *hatodik osztályáig*, e szabály alól viszont rendkívül összetett kivételrendszert rendelt alkalmazni. Annak a férfinak ugyanis, aki 1912 előtt született, elég volt az elemi iskola negyedik osztályát elvégezni, illetve még az sem volt szükséges, ha a férfi – tekintet nélkül a születési idejére – családfenntartó volt, és tudott írni-olvasni. Az iskolai végzettség alóli *teljes felmentésnek* azonban emellett még voltak további követelményei. Az ilyen férfi vagy vitézségi érmet, vagy Károly-csapatkeresztet szerzett, vagy az első világháborúban hadirokkant lett; vagy önálló iparos, kereskedő, vagy földműves volt (az utóbbi esetben azonban földbirtokának el kellett érnie a törvényben meghatározott nagyságot, vagy a földbirtokából származó jövedelemnek a törvényben előírt mértéket, ráadásul ezek az értékek lajstromos és egyéni választókerületek szerint különböztek); vagy cselédként, vagy mezőgazdasági munkásként legalább négy év óta ugyanabban a gazdaságban kellett alkalmazottnak lennie. Az 1938. évi törvény megtartotta a legalább háromgyermekes nőkre vonatkozó kivételt is, de csak abban az esetben, ha a férjüknek is volt választójoga.⁶⁹

3.5. Jövedelmi (vagyoni) census

A műveltséghez hasonlóan ugyancsak kettős szerepe volt a *jövedelemnek*, amely a korszak választójogában előbb csak kiegészítő, később viszont már kötelező elemként jelent meg. A jövedelmi cenzust az 1919. évi miniszterelnöki rendelet még nem ismerte. Először az 1922-es miniszterelnöki rendelet vezette be könnyítő szabályként, azokra a *nőkre* vonatkozóan, akik igazolni tudták az elemi iskola hatodik osztálya helyett a *negyedik osztály* elvégzését. Ha ugyanis az ilyen nők saját jövedelmükből tartották el magukat, választójogosultakká váltak.⁷⁰ Az állandó jövedelem csak az 1938-as törvénnyel lett a választójognak kötelező eleme.⁷¹ Ekorkortól *egyéni* választókerületben csak az a *férfi* szavazhatott, aki családot tartott el, és állandó foglalkozása volt, nő pedig lajstromos választókerületben *is* csak akkor, ha saját jövedelméből tartotta el magát, vagy választójoggal rendelkező férfi felesége volt. A vagyon és a jövedelem kiegészítő elemként is tovább működött, hiszen az 1938. évi törvénytől kezdve a „csak”

67 1925. évi XXVI. törvény, 1. § (1)–(2), 2. § (1)–(2) és (4).

68 Az 1925. évi XXVI. törvénycikk 1. §-ának *indokolása* a műveltségi census felemelését érdekes módon magyarázza. E szerint a műveltségi census a választójog gyakorlásához szükséges ítélőképességet hivatott biztosítani, az 1918. évi XVII. törvénycikk által megkövetelt írni-olvasni tudást azonban túl nehéz bizonyítani, ehhez képest sokkal egyszerűbb a lényegében szintén írni-olvasni tudást igazoló (!) négy elemi osztály elvégzését kimutatni. Püski Levente szerint az iskolai végzettség megkövetelésével a falusi – elsősorban női – szavazókat igyekeztek visszaszorítani. Püski i. m. 104.

69 1938. évi XIX. törvény, 19. § (1)–(5), 20. § (1)–(2) és (6)–(7), 21. § (1)–(3) és (6), 22. § (1) és (3), 25. §.

70 1922. évi 2.200. M. E. számú rendelet, 2. § 2. pont és 1925. évi XXVI. törvény, 2. § (2) 2. pont.

71 1938. évi XIX. törvény, 19. § (3) d)–i), 20. § (1) 1. a) és (2), 21. § (1), (3) d)–i), (4), 22. § (1) 1. a), (2) és (3) a).

írni-olvasni tudó földművesek választójoga – messze lemaradva a megkövetelt műveltségi cenzus mögött – birtokaik jövedelmétől vagy nagyságától függött.⁷² A „csak” írni-olvasni tudó cselédeknek és mezőgazdasági munkásoknak pedig akkor volt választójoga, ha legalább négy év óta ugyanabban a gazdaságban voltak *alkalmazva*.

3.6. A gyermekek száma és a családfenntartás

A két elemet együtt vizsgáljuk meg, habár a vonatkozó joganyagban egymással nem függnek össze. Az 1919. évi miniszterelnöki rendelet a gyermekek számára és a családfenntartásra nézve még nem tartalmazott semmilyen rendelkezést sem, a gyermekek száma mint kiegészítő szabály legelőször az 1922-es miniszterelnöki rendeletben tűnik fel. Az a nő ugyanis, aki az elemi iskola hatodik osztálya helyett csak a negyedik osztályt végezte el, választójogot szerzett, amennyiben legalább *három* törvényes gyermeke volt életben, és ezek közé beleszámítottak azok is, akik a háborúban estek el.⁷³ E fikciót⁷⁴ alkalmazta az 1925. évi törvény is,⁷⁵ amely csak 1938-ban került ki a joganyagból. Az 1938-as szabályozás szerint a legalább három életben lévő törvényes gyermekre akkor lehetett hivatkozni, ha az anya tudott írni-olvasni, és a férjének is volt választójoga.⁷⁶ Bár ezzel a korábbiakhoz képest szélesebb lehetőség nyílt a műveltségi cenzustól való elérésre, a nő választójoga – e kivétel tekintetében – férjének a választójogától vált függővé. Ezzel a megoldással másutt is találkozunk a törvényben, hiszen 1938-tól már általában véve is csak az a nő volt választásra jogosult, aki saját jövedelméből tartotta el magát, vagy választójoggal rendelkező férfinak volt a *felesége*.⁷⁷ Igen érdekes, hogy az *egyéni* választókerületekben a férfinak is függött a feleségétől a választójoga, tekintettel arra, hogy a férfi *családfenntartói* szerepét az 1938. évi törvény a választójog feltételeként szabta.⁷⁸ Továbbá a törvény megkövetelte a családfenntartói szerepet az olyan férfiktól is, akik *lajstromos* választókerületben mindössze a műveltségi cenzus legalsó fokát, az írni-olvasni tudást tudták teljesíteni.⁷⁹

3.7. Háborús érdemek

A háborúban szerzett érdemek a kor választójogában könnyítő szabályként jelennek meg. Már az 1919. évi miniszterelnöki rendelet is életkorra tekintet nélkül biztosította a választó-

72 *Lajstromos kerületben*: akinek a földbirtokából származó jövedelme legalább negyven aranykorona, vagy a földbirtokának területe legalább két kat. hold, és háza is van, vagy legalább két kat. hold területe van, és két kat. holdnyi földet haszonbérel is. A kizárólag *haszonbérlelőkre* külön szabályok vonatkoztak. Ugyanezek az értékek *egyéni választókerületben*: jövedelemre vonatkozóan hatvan aranykorona, területek vonatkozásában öt kat. hold.

73 1922. évi 2.200. M. E. számú rendelet 2. § 1. pont.

74 A jogi fikció a jogi szabály célzott hatásának érdekében alkalmazott jogalkotás-technikai megoldás, amikor egy tudottan valótlan tényállást valóságosnak fogad el a jogszabály.

75 1925. évi XXVI. törvény, 2. § (2) 1. pont.

76 1938. évi XIX. törvény, 20. § (1) 2. pont és 22. § (1) 2. pont.

77 1938. évi XIX. törvény, 20. § (1) 1. a) és b) pont, 22. § (1) 1. a) és b) pont.

78 1938. évi XIX. törvény, 21. § (1).

79 1938. évi XIX. törvény, 19. § (3).

jogot azoknak, akik az első világháborúban legálább tizenkét héten át arcvonalbeli szolgálatra voltak beosztva.⁸⁰ E kedvezményt az 1922-es miniszterelnöki rendelet ebben a formában megszüntette, viszont szintén életkorra tekintet nélkül biztosította a választójogot az olyan személyeknek, akik vitézségi érmet vagy Károly-csapatkeresztet nyertek.⁸¹ Az 1925-ös törvény azonban eltörölte ezt a kivételt. A vitézségi érmet és a Károly-csapatkereszt tulajdonosait – már az újabb háború előestéjén – csak az 1938-as törvény privilegizálta újra, az ilyen személyek pusztán írni-olvasni tudás alapján – tehát a műveltségi cenzus mellőzésével – választójogot kaptak, feltéve, hogy családfenntartók voltak.⁸²

3.8. Régi jogon választók

A régi jogon való választás azt jelentette, hogy választójoga volt mindenkinek, aki az 1918. évre érvényes névjegyzékbe fel volt véve. Ezt a szabályt az 1922. évi miniszterelnöki rendelet vezette be,⁸³ és csak az 1938. évi törvény törölte el.

3.9. Kizárások

Ezek a szabályok az egész korszakban állandóak voltak, csak kiegészítő módosításokat találunk az egymást követő jogszabályokban. A kizárt személyeknek két nagy csoportja volt: az egyik, akik *nem gyakorolhatták* a választójogot, a másik pedig, akik eleve *ki voltak zárva* a választójogból. Ez utóbbi csoport tagjait a választói névjegyzékbe sem lehetett felvenni. A választójogot *nem gyakorolhatták* a fegyveres erő, a csendőrség, a rendőrség és a vámőrség tényleges szolgálatban álló tagjai. A választójogból *kizártak* minden olyan személyt, aki gondnokság, csőd eljárás vagy erkölcsrendészeti ellenőrzés alatt állt, vagy közsegélyből (nép házban) élt, akit büntett vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt ítélték el, illetve a kinek a politikai jogai gyakorlását felfüggesztették. Az 1919. évi miniszterelnöki rendeletnek e felsorolását⁸⁴ az 1922-es miniszterelnöki rendelet három fontosabb ponton egészítette ki,⁸⁵ amely kiegészítések később átkerültek az 1925. évi törvénybe is.⁸⁶ Kizárták a választójogból

80 1919. évi 5.985. M. E. számú rendelet, 1. §.

81 1922. évi 2.200. M. E. számú rendelet, 1. §.

82 1938. évi XIX. törvény, 19. § (3) a) és c) pont, 21. § (3) a) és c) pont.

83 1922. évi 2.200. M. E. számú rendelet, 1. § és 1925. évi XXVI. törvény, 1. § (3). A törvény *indokolása* arra hivatkozik, hogy aki előzőleg választó volt, annak meghagyta a választójogát az 1848:V, az erdélyi 1848:II, az 1874:XXXIII, az 1913:XIV. és az 1918. évi XVII. törvénycikk is. Már az 1922. évi miniszterelnöki rendelet is feltételként szabta, hogy az ilyen választónak ugyanabban a községben kell laknia, mint amelyiknek a névjegyzékbe felvették 1918-ra. E rendelkezésnek a törvény *indokolása* szerint az volt a lényege, hogy ne kelljen bizonyítani, hogy a régi jogon szavazók megfeleltek-e az akkori követelményeknek.

84 1919. évi 5.985. M. E. számú rendelet, 3. §.

85 1922. évi 2.200. M. E. számú rendelet, 4. § és 5. §.

86 1925. évi XXVI. törvény, 6. § és 7. § A törvény *indokolása* is kiemeli, hogy a fegyveres erők pártpolitikától való távoltartása az 1918. évi XVII. törvénycikk álláspontját érvényesíti, továbbá a választójogból kizártakra vonatkozó felsorolás is lényegileg megegyezik az említett törvénycikk idevágó rendelkezéseivel. Megemlítjük még, hogy az 1925. évi törvényben már kifejezetten szabadságvesztés büntetést jelent az „elitálás”, illetve, hogy választásból kizáró ok volt a nyilvános helyen többször is botrányt okozó részegség.

azokat, akiknek a gyermekei felett a hatóság megszüntette az atyai hatalmat; akiket a közveszélyes munkakerülőkről szóló törvény alapján dologházba utaltak; továbbá azokat is, akik átpártoltak az ellenséghez. Az 1938-as törvény azt az anyát is kizárta a választójogból, akit a hatóság elmozdított gyámi tisztétől érdemtelenység okából.⁸⁷ Jól megfigyelhető itt is, hogy a korszak választási jogszabályai mennyire preferálják a *családot*.

4. A PASSZÍV VÁLASZTÓJOG ÉS AZ ÖSSZEFÉRHETETLENSÉG

4.1. Passzív választójog

Egészen 1938-ig országgyűlési képviselővé bárkit meg lehetett választani, aki igazolni tudta az előző fejezet szerinti *választójogosultságát* (aktív választójogát) és a 30. életévének a betöltését.⁸⁸ Az 1938. évi törvény azonban *további* szabályként vezette be, hogy a képviselőjelöltnek legalább öt év óta olyan *foglalkozásának* kell lennie, amely után egyenes adót fizet. Ha a jelölt felsőfokú végzettségű volt, akkor a választást megelőzően *egy év* is elegendő volt az ilyen foglalkozás gyakorlására.⁸⁹ E foglalkozási követelménynek megfeleltek a nyugdíjasok, valamint a vagyonuk jövedelméből élők, továbbá az egyházi testületek tagjai és az élethivatal-szerű állandó foglalkozással rendelkező férfiak feleségei is.⁹⁰ Megjelent tehát a vagyoni (foglalkozási) cenzus a megválaszthatóság kapcsán külön is, itt viszont a törvény elsősorban az *adófizetés* tényét hangsúlyozta ki.

4.2. „Összeférhetlenség”

A továbbiakban azokat a funkciókat tekintjük át, amelyeknek a betöltői *hiába* rendelkeztek passzív választójogosultsággal, mégsem lehetett őket megválasztani az országgyűlés tagjának. Megközelítésünkéből következik az is, hogy itt csak a megválasztás *előtt* felmerülő, és nem az országgyűlési tagság megszerzését követően előálló összeférhetlenségi okokkal kívánunk foglalkozni. A szabályozást nagyjából az egész korszakban egységesnek lehet tekinteni.⁹¹ Nem lehetett főispánt, alispánt, polgármestert, szolgabíró, bírót, ügyészt, a rendőrha-

87 1938. évi XIX. törvény, 26–28. §, különösen: 27. § 5. pont.

88 1919. évi 5.985. M. E. számú rendelet, 2. §; 1922. évi 2.200. M. E. számú rendelet, 7. § és 1925. évi XXVI. törvény, 9. §.

89 1938. évi XIX. törvény, 55. § A törvény *indokolásából* derül ki, hogy felmerült olyan elképzelés is, miszerint egyéni és lajstromos kerületben a választhatóság feltételeit is különbözőképpen kellene megállapítani. Ezt a megoldást azonban elvette a törvényalkotó, arra hivatkozva, hogy bizonyos képviselőjelöltek így a választókerületek meghatározott csoportjában lennének csak megválaszthatók.

90 Az állami egyenes adó fizetésének tekintetében a törvényalkotó itt is fikcióval élt.

91 1919. évi 5.985. M. E. számú rendelet, 4. §; 1922. évi 2.200. M. E. számú rendelet, 8. § és 9. §; 1925. évi XXVI. törvény, 10. § és 11. § és 1938. évi XIX. törvény, 56. § és 57. § Az 1925. évi törvény *indokolása* is utal arra, hogy az 1918. évi XVII. törvénycikkhez képest csak néhány pontban tér el a felsorolása. Az *indokolás* a törvény egyetlen „említést érdemlő” új rendelkezésének azt tekinti, hogy a választás tisztaságának érdekében a választókerület területén a földbirtokrendezésben közreműködött személyt (bíró, ügyvédet, más meghatalmazottat) nem lehet országgyűlési képviselővé választani.

tóság vezetőjét, illetve a választási bizottság és a szavazatszedő küldöttség elnökét képviselővé választani abban a kerületben, ahová a hivatali működése esett. Ebben a rendelkezésben a *hatalmi ágak elválasztása* világosan jelenik meg. Igaz, a Friedrich-kormány 1919-ben még külön rendeletben⁹² átmenetileg érvénytelenítette a bírókra, ügyészekre, közjegyzőkre, az állami számvéviszék hivatalnokaira és a szabadalmi tanács elnökének a nemzetgyűlési tagságára vonatkozó összeférhetlenséget. Viszont ugyanez a rendelet előírta azt is, hogy a fegyveres erő, a csendőrség és a rendőrség tényleges szolgálatban álló tagjait nem lehet megválasztani a nemzetgyűlésbe. Az olyan kormánybiztosok és törvényhatósági kormánybiztosok megválaszthatóságát pedig, akik közvetlenül a választást megelőzően töltötték be funkciójukat, az összeférhetlenségi rendelet mellett maga a választójogi rendelet is kizárta. Csak érdekességképpen említjük meg, hogy ekkor még nem lehetett megválasztani a szerzetesrendek tagjait sem, a premontreiek, a ciszterciák, a bencések és a kegyesrendiek kivételével. Az 1922-es rendeletről kezdve nem lehetett a nemzetgyűlés tagja olyan személy, aki népbiztos vagy vádbiztos volt, illetve aki a Tanácsköztársaság alatt a forradalmi törvényszéken működött. E választójogi büntetőintézkedés hatályban volt az egész korszakban. Nem volt nemzetgyűlési képviselővé választható az a személy sem, akit hivatalvesztésre vagy nyereségvágyból elkövetett bűntett, illetve rágalmozás vagy izgatás miatt szabadságvesztés büntetésre ítélték, továbbá aki – az 1938-as törvény szerint – már kétévnyi közadóhátralékot halmozott fel. Ez utóbbiak azonban már kizárási, mintsem összeférhetlenségi okok, hiszen nem kötődtek meghatározott pozíciókhoz.

5. A HORTHY-KORSZAK A VÁLASZTÓJOG TÜKRÉBEN ÉS A KORSZAK VÁLASZTÓJOGÁNAK EURÓPAI HELYE

A két háború közötti Magyarországon általános gyakorlatnak lehet tekinteni, hogy a kormányzó *előbb* mindig a miniszterelnököt nevezte ki, aki azt követően igyekezett a választásokon a működéséhez szükséges országgyűlési többséget biztosítani, sőt előfordult, hogy a választás előtt még meg kellett szerveznie magát a kormánypártot is. A legnyilvánvalóbb példa erre az 1922-es választások és Bethlen István miniszterelnöksége, de az 1935-ös választásoknak is az volt a tétje, hogy Gömbös Gyula miniszterelnök kicserélhesse a Bethlen Istvánhoz hű elemeket a kormánypártban.⁹³ Tehát *nem* a demokratikus látszat fenntartása volt a célja a korszak választásainak, sőt a kormánypárti képviselők cseréjének lehetőségén túl az ellenzék is épp ekkor élt a legélesebb kritikával. A rendszer ugyanis megtűrte és *részben* beengedte a hatalomba az ellenzék is, igaz, az ellenzéki politizálást – épp a választási rendszer manipulatív elemei révén – igyekezett keretek között tartani. Mivel azonban maga a parlamenti logika ellenkezik az autoriter rendszerek gondolkodásával – azaz, ha egyáltalán sor

92 *A magyar kormány 1919. évi 5.986. M. E. számú rendelete az összeférhetlenségnek a nemzetgyűlési tagokra vonatkozó szabályozásáról.*

93 BOROS–SZABÓ i. m. 269. Első miniszterelnökségének idején lényegében nem volt pártja és parlamentje Teleki Pálnak sem, a leszavazástól a koalíciós pártok közötti, illetve a pártokon belüli ellentétek mentették meg. Uo. 259.

kerül választásokra, azzal pusztán a demokratikus látszatot kívánják fenntartani, és a politikai elitet legitimálni –,⁹⁴ a Horthy-rendszert *nem lehet autoriternek* tekinteni, az sokkal inkább egy *félparlamentális* berendezkedés jegyeit viseli. Ez az, ami meghatározza a helyét a két világháború közötti Európában is, hiszen az újonnan létrejött demokráciákban másutt is igyekeztek a választásokat előre kiszámíthatóvá tenni. De például Németországban épp az általános választójog gyakorlása révén következett be olyan radikális rendszerváltozás, amelyben az újonnan hatalomra került politikai erők megfosztották a választóikat az általános választójog gyakorlásának valódi lehetőségétől, ezzel létrehozva egy totális rezsím hosszú távú fenntartásának alapját.⁹⁵

A Friedrich István-féle választójogi rendelet a dualizmus kori állapothoz képest igen nagy mértékű jogkiterjesztést jelentett: a szavazati jogot az összlakosság legalább 40 százalékának adta meg a korábbi 6 százalék helyett.⁹⁶ Ez követte az európai vonulatot, az e tekintetben élen járó államok – térségünkben Ausztria, Csehszlovákia és Németország – a lakosság 50-60 százalékának biztosította a választójogot. A Friedrich István-féle rendeletnek abban is kifejeződött a modernsége, hogy a *nőknek* is megadta a lehetőséget a politikai véleménynyilvánításra, míg számos nyugati állam csak fokozatosan és jócskán megkésve tette ezt meg.⁹⁷ Franciaországban például, ahol egész Európában a legkorábban vezették be az „általános” választójogot, a nők csak a második világháború után szerezték meg a szavazáshoz való jogosultságot.⁹⁸ Meg kell jegyeznünk viszont, hogy a Friedrich István-féle rendelet szerint is a nőknek írni-olvasni kellett tudni ahhoz, hogy legyen választójoguk, e tekintetben tehát az elbírálásuk *nem* volt egyenlő a férfi szavazókéval.⁹⁹

Bethlen István reformjának az volt a célja, hogy olyan kormányzati többséget biztosítson, amely *leválthatatlan*, de egyúttal a többpárti *pluralizmust* is megtartsa.¹⁰⁰ Bethlen többször kifejtette, hogy a mechanikus többségi elv alkalmazása „nyers” tömeguralomhoz vezet, s ezen tömeget a képzetlensége és a súlyos szociális helyzete alkalmatlanná teszi a napi érdekein felülemelkedő, távlati döntések meghozatalára, így az ország irányítására. Nézete szerint ha ez mégis bekövetkezik, akkor – látva 1918 és 1919 forradalmait – anarchikus állapotok, működésképtelen állam vagy diktatúra keletkezik. Az ország vezetésének tehát meg kell maradnia az „intelligens vezető osztályok” kezében.¹⁰¹ Bethlen István elképzelése *manipulált* választójogban öltött testet, amely abból indult ki, hogy a kor-

94 III. Napóleon például megriadt, amikor kilenc ellenzéki képviselő is bekerült a hatáskörök nélküli francia képviselőházba. Úgy érezte, az általa létrehozott rendszer nem működik tökéletesen.

95 BOROS Zsuzsanna: Autoriter típusú volt-e a Horthy-kor magyar politikai rendszere? Korabeli és mai nézőpontok. *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, tom. XLIII. 2006, 99–130. Lásd még: BOROS-SZABÓ i. m. 353–386.

96 Boros Zsuzsanna a dualizmus kori arányt 7-8 százalékra teszi. BOROS-SZABÓ i. m. 242.

97 PÜSKI i. m. 98.

98 BOROS-SZABÓ i. m. 235.

99 Fontosnak tartjuk azonban, hogy a korszakon ne kérjünk számon anakronisztikus dolgokat: a nők politikai jogaira vonatkozóan nemzetközi egyezményt csak 1953-ban fogadott el az ENSZ. Lásd 1955. évi 15. tvr.

100 PÜSKI i. m. 102. és 112.

101 ROMSICS Ignác: *Bethlen István konzervativizmusa*. In: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1988. I.k. Szeged, 1989, 324.

mánypárt fő bázisa a nyílt szavazású – és emiatt viszonylag könnyen befolyásolható – vidéki kerületek, ezért az egyszerű többségi elvet érvényesítették ezeken a helyeken. A titkosan szavazó városokban viszont lajstromos rendszert vezettek be, abban a reményben, hogy így a kormánypárti kisebbségi szavazatok sem vesznek el, különösen úgy, hogy ott minden jogosultat köteleztek a szavazásra. A titkos szavazás miatt a kormánypárti választókat egyébként sem érthette hátrány, pártonkívüli jelöltek számára pedig a lajstromos rendszer eleve nem adott lehetőséget.¹⁰²

1922 után a választójogi rendelet hatását többször is kormányzati szintű statisztikai felmérések vizsgálták, amelyek kimutatták, hogy a választójogosultak körében a tisztviselői és a mezőgazdasági birtokos réteg az országos számarányához képest *felülreprezentált*, viszont a cselédség és a mezőgazdasági munkásság erősen *alulreprezentált*. Ez összhangban állt a kormányzat törekvéseivel.¹⁰³ Mindazonáltal a bethleni időszakban az összlakossághoz képest 27–30 százalékra tehető a választásra jogosultak aránya, ami még mindig nem tekinthető túlságosan rossz mutatónak: Magyarország ezzel európai viszonylatban nagyjából közép-tájra, Belgium, Franciaország és Svájc szintjére került.¹⁰⁴ Továbbra is progresszív elem volt a magyar rendszerben a nők választójoga, ugyanakkor a nyílt szavazás intézménye – amely még az analfabetizmus jelenségére figyelemmel is korszerűtlen volt – már messze elmaradt az európai trendtől.

Az utolsó, 1938-as törvénnyel a választójog még inkább *bonyolulttá* és manipulálttá vált, a törvény olvasója joggal érezheti, hogy több benne a kivétel, mint a szabály. Az indoklás pedig sok esetben hiányzik vagy megkerüli a lényegét. Azon vármegyék területén, ahol egyéni választókerületeket is létrehoztak, *kétszer* lehetett szavazni (pártlistára és egyéni jelöltre is), szemben a nagyvárosokkal – beleértve Budapestet –, ahol nem voltak egyéni kerületek, így e helyeken mindenki csak egy lajstromos szavazattal rendelkezett. Noha ez kétségkívül jelentős aránytalanságot teremtett, hangsúlyoznunk kell, hogy a Horthy-korszak választójogának fejlődése idáig igen nagy utat tett meg. Az 1919-es néptörvény tisztán lajstromos rendszere, illetve a szintén 1919-es miniszterelnöki rendelet tisztán egyéni kerületekre alapuló megoldásával szemben 1938-ra már nemcsak vegyes, hanem nagyrészt *párhuzamos* rendszer valósul meg, amely kettősség – pártlistára és egyéni jelöltre való szavazás – 1990 után is jellemzi a magyar választási rendszert. Megjegyezzük, hogy 1925-ben felbukkan az országos lista is, igaz, az 1990 utáni választási rendszerben betöltött kompenzációs szerepéhez képest még eltérő céllal, és ekkor még csak epizódszerepet játszik.

Az 1938-as törvény bevezette ugyan a *titkos* szavazást, azonban cserébe felemelte a censusokat. Viszont még ez sem változtatja meg azt a tényt, hogy a korszak választójogában a dualizmus időszakához képest a vagyoni census *majdnem* teljes eltörlése nagyon nagy előrelépés, amely a magyar állampolgárok számára lehetővé tette a jóval nagyobb arányú részvételt a választásokon. Még akkor is, ha az 1938-as törvény ismét csökkentette a szavazásra jogosultak számát: az 1935-ös 35 százalékhoz képest 1939-

102 Püski i. m. 107. és 112.

103 Püski i. m. 104.

104 Püski i. m. 103.

ben az ország lakosságának már csak 29 százaléka élhetett a választójoggal.¹⁰⁵ Megemlítjük, hogy mindemellett a felsőház és a kormányzó jogkörének kiterjesztésével magának a képviselőháznak a súlya is csökkent.

Legvégül arra kívánunk rámutatni, hogy habár a Horthy-korszak választójogából egy kétségkívül férfijogú társadalom képe rajzolódik ki (elég csak a nők magasabb műveltségi cenzusára utalni), a korszak választójoga nagyon is *nemzeti*. A legalább háromgyermekes családayáknak a műveltségi cenzusát – mivel ők „a nemzet erősödését több gyermek felnevelésével szolgálják”¹⁰⁶ – már az 1922-es miniszterelnöki rendeletben leszállították. Az 1938. évi törvény pedig egyéni választókerületben csak olyan férfinak adott választójogot, aki családfenntartó volt.

105 A választójogosultak arányának megemelkedése a bethleni időszakhoz képest a vagyoni helyzet és az iskolázottság javulásának eredménye. BOROS–SZABÓ i. m. 242.

106 Az 1925. évi XXVI. törvénycikk *indokolása* a 2. § (2) bekezdéséhez.